

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-4-80-78>

УДК 316.3:343.35:364-18

Фоміна О.О., Янкевич Р.А.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

ІНДЕКС СПРИЙНЯТТЯ КОРУПЦІЇ ТА ІНДЕКС ЩАСТЯ ЯК ПОКАЗНИКИ РІВНЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ

Анотація. Стаття присвячена висвітленню проблеми співвідношення рівня сприйняття корупції та рівня щастя населення України як показників розвитку соціуму та виявлення потенціалу зростання добробуту нації. Наводиться рівень України у рейтингах щастя та сприйняття корупції у порівнянні з десятьма країнами – лідерами і аутсайдерами рейтингів. Аналізуються місця розташування країн в цих рейтингах та причини, які до цього призвели. У дослідженні показана залежність між індексом щастя та рівнем корупції; виявлено ставлення населення та недостатній інтерес до цієї проблеми у влади, з'ясовано основні індикатори рівня корупції в Україні і світі. Зроблено висновок, що корупція спостерігається у всіх сферах суспільного життя та стоїть на заваді реалізації соціально-економічного потенціалу країни, мінімізація корупційних проявів – шлях до щастя української нації.

Ключові слова: індекс сприйняття корупції, індекс щастя, індекс доброчинності, індекс свободи, економічна свобода, тіньові відносини, добробут.

Fomina Olena, Yankevich Ruslan

Donetsk National Technical University

CORRUPTION PERCEPTIONS INDEX AND HAPPINESS INDEX AS INDICATORS OF THE LEVEL OF DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN SOCIETY

Summary. The article deals with the problem of correlation between levels of corruption perceptions and happiness of the population of Ukraine as indicators of social development; identify the potential for growth in the welfare of the nation. It has been found that the level of happiness of the population of the country is compared by six indicators: income, life expectancy, social support, freedom, attitude to corruption and generosity. The level of Ukraine in the ratings of Happy Planet Index and Corruption Perceptions Index in comparison with ten countries - leaders and outsiders of ratings are given. The article analyzes the placements of countries in these rankings and the reasons that led to them. Ukraine's place is also indicated by such indices as: Log GDP per capita, Healthy life expectancy at birth, Social support, which are components of the Human Development Index; Human Freedom Index, World Giving Index. It has been found that in the economy, happiness is equated with the welfare of the nation, satisfaction with the standard of living of citizens, the ability to meet their needs using the resources available to society, and the state of the environment. Corruption is a destructive factor in the formation of a «happy» society in Ukraine. The article shows the relationship between the Happy Planet Index and Corruption Perceptions Index; the attitude of the population and the lack of interest in this problem in the authorities are revealed, the main indicators of the level of corruption in Ukraine and the world are found out. It is concluded that corruption is observed in all spheres of public life; it hinders the realization of the socio-economic potential of the country. Minimizing corruption manifestations is the way to the happiness of the Ukrainian nation. There is a need to address the issue of minimizing corruption, raising the perception of corruption by the society to increase happiness as a matter of priority. And this, in turn, requires the state to adopt a new anti-corruption strategy for at least 5 years. Prospects for further research are the analysis of the Ukrainian economy according to other world indices of development and implementation of an effective mechanism of anti-corruption policy on the path of ensuring happiness of the Ukrainian society.

Keywords: Corruption Perceptions Index, Happiness Index, World Giving Index, Human Freedom Index, Economic Freedom, Shadow Relations, Welfare.

Постановка проблеми. Останнім часом набуває актуальності проблема щастя. Щастя стосується як окремого громадянина, нації та цілого світу. Щастя вимірюється на глобальному рівні через міжнародний індекс щастя (англ. Happy Planet Index), який має на меті відобразити «реальний» добробут населення певної країни. Розрахунок індексу щастя ґрунтується на загальних утилітарних принципах, що більшість людей хочуть прожити довге і повноцінне життя, а країни прагнуть зробити все можливе для досягнення максимального добробуту своїх громадян, розумно використовуючи наявні ресурси та не завдаючи шкоди довкіллю, відповідно і індекс щастя розраховується на основі таких показників, як суб'єктивна задоволеність життям, очікувана тривалість життя та «екологічний слід» [1]. Щасливі громадяни - основа економічно сильної і про-

цвітаючої держави. Разом з тим, трансформація соціально-економічних систем пострадянського простору викристалізовує проблеми, пов'язані з формуванням «економіки щастя» в Україні, зокрема пов'язані із рівнем свободи, щедрості або доброчинності, корупції, добробуту та тривалості життя населення. У світлі формування вільного демократичного громадянського суспільства в Україні постає проблема співвідношення щастя нації та сприйняття нею корупції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема дослідження рівня добробуту населення та корупції присвячено чимало наукових праць зарубіжних та вітчизняних авторів. Серед яких можна виділити роботу Грема Макстона та Йоргена Рандерса [2], що присвячена певним аспектам керування економічним розвитком для зменшення безробіття і нерівності

задля забезпечення добробуту населення Землі. Цікавою для розуміння щастя є робота Томаша Седлачека [3], що висвітлює роль людини у світі, її пороки да чесноти, відповідальність за соціально-економічний розвиток. Заслугує на увагу в аспекті нашого дослідження праця Девіда Фрідмана, що доводить необхідність механізму свободи, який дає змогу кожній людині жити так, як їй хочеться, пояснює суть економіки крадіжки [4]. Щодо дослідження корупції, то тут слід виділити Паоло Мауро, який з'ясував вплив корупції на економічне зростання на основі вивчення економік 94 країн [5]. Також слід відзначити доробок українських вчених у проблему забезпечення добробуту нації та подолання корупційних проявів в соціально-економічних відносинах. Євген Невмержицький у монографії розглядає причини та умови корупції в Україні, соціально-економічний простір її розповсюдження в перехідному суспільстві та механізми протидії. [6]. Важлива для розуміння корупції є робота Ігоря Кушнарєва [7], що розкриває корупцію як деструктивний неформальний політичний інститут. Ще одним вітчизняним автором-дослідником корупції та її впливу на добробут української нації є Віра Валле [8], що у своїй роботі висвітлює проблеми, що пов'язані прямо і опосередковано з корупцією та надає певні шляхи щодо її подолання.

Мета статті полягає у висвітленні проблеми співвідношення рівня сприйняття корупції та рівня щастя населення України як показників розвитку українського соціуму та виявлення потенціалу зростання добробуту нації, що надасть основу для моделювання розвитку нашої держави з урахуванням трансформаційних перетворень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до щорічної Всесвітньої доповіді про щастя [9], що містить рейтинг 156 країн світу за рівнем щастя їхнього населення, країни порівнюються за шістьма показниками: рівень доходу, очікувана тривалість життя, соціальна підтримка, свобода, ставлення до корупції та щедрість. Всі зазначені складові рівня щастя виражаються наступними індексами: ВВП на душу населення (Log GDP per capita), індекс очікуваної тривалості життя (Healthy life expectancy at birth), індекс

соціального розвитку (Social support), які є складовими індексу людського розвитку (Human Development Index); індекс свободи (Human Freedom Index); індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index), індекс доброчинності (World Giving Index). В 2019 році Україна посіла у рейтингу щасливих країн 133 місце, що на 5 позицій вище за 2018 рік, та це є показником зростання рівня добробуту населення нашої країни. Разом з тим, перед нами постає питання щодо співвідношення індексу сприйняття корупції та індексу щастя, оскільки за показником сприйняття корупції Україна опустилася у рейтингу на 6 позицій і посіла 126 місце серед 180 оцінюваних країн порівняно з 2018 роком. Для того, щоб наочно побачити і оцінити рівень України у рейтингах щастя та сприйняття корупції поряд із нашою країною ми навели дані п'яти країн-лідерів рейтингів, та п'яти країн-аутсайдерів (таблиця 1).

В економіці щастя ототожнюється із добробутом нації, задоволеністю рівнем життя громадянами, можливістю задовольнити свої потреби, використовуючи наявні у суспільства ресурси, та станом довколишнього природного середовища. Корупція виступає деструктивним чинником формування «щасливого» суспільства в Україні. Відповідно до [11] корупція позбавляє доходів найменш забезпечені верстви населення: в середньому зростання корупції на один пункт призводить до скорочення доходів 20% найменш забезпечених жителів країни на 7-8% на рік. Згідно з дослідженнями Віто Танзі і Хаміда Давуді скорочення рівня корупції на 1% збільшує приріст ВВП від 1% до 1,3% [12, с. 18]. Індекс сприйняття корупції базується на оцінках підприємців та аналітиків, щодо рівня корупції в країні, та вимірює не реальний стан корупції, а уявлення людей про її рівень на основі оцінки свого життєвого досвіду. У свою чергу, індекс щастя формується зі співвідношення таких чинників, як соціальна підтримка, очікувана тривалість повноцінного життя, свобода, доброчинність та сприйняття корупції.

Вищий бал у рейтингу мають держави, в яких корупцію вважають мінімальною; найнижчий –

Таблиця 1

Індекс щастя та індекс сприйняття корупції: рейтинг 2019 року

№	Країна	Щастя		Сприйняття корупції	
		індекс	рейтинг	індекс	рейтинг
1	Фінляндія	7.769	1	86	3
2	Данія	7.600	2	87	1
3	Норвегія	7.554	3	84	7
4	Ісландія	7.494	4	78	11
5	Нідерланди	7.488	5	82	8
6	Україна	4.332	133	30	126
7	Руанда	3.334	152	53	51
8	Танзанія	3.231	153	37	96
9	Афганістан	3.203	154	16	173
10	Центральньо-Африканська Республіка	3.083	155	25	153
11	Южний Судан	2.853	156	12	179
		156 країн		180 країн	

Джерело: розроблено авторами за даними [9; 10]

найбільш корумповані, за сприйняттям громадян країни. З таблиці можна побачити, що одразу декілька країн мають мінімальний індекс сприйняття корупції. Також показовим є індекс щастя, що розкриває «корупцію» як спосіб соціального просування та ключем до отримання більших благ за меншу ціну [9]. Цікаво, що місця країн в цих рейтингах відчутно різняться, так наприклад, в Руанді та Танзанії «індекс щастя» нижчий ніж в Україні, але «індекс сприйняття корупції» вищий. Це пов'язано з багатьма факторами – суб'єктивними та об'єктивними. До суб'єктивних можна віднести опитування та думки підприємців, щодо корупції в їх країнах, щодо рівня щастя та його сприйняття населенням. В свою чергу до об'єктивних відносяться велика кількість критеріїв для отримання «індексу щастя». Наприклад, такий критерій як очікувана тривалість життя не дає можливості Танзанії і Руанді (вже приблизно 65 років) піднятися в рейтингу на більш високі місця, хоча відповідно до опитування, їх місця в корупційних рейтингах не є катастрофічними. З даних таблиці можна побачити, що найвищі показники індексу щастя має населення Фінляндії, сходинкою нижче стоїть Данія. Щодо України, то показник майже у два рази менший ніж у лідерів цього рейтингу. Проте Україна (4,332) посідає 133 місце з 156 країн, що неприпустимо для країн Європи та для цивілізованої держави. На місце в цьому рейтингу значною мірою вплинуло те, що Україна – одна з найбідніших держав Європи за часткою ВВП на одну особу. Згідно з підрахунками МВФ, за цим показником Україна на 134-му місці у світі – \$2963 на людину. Бо значна частина української економіки перебуває в тіні та є корумпованою. За даними МЕРТ, ідеться про 32%, незалежні економісти говорять про 40-45% [13]. Порівняння країн за обсягом ВВП на особу та іншими складовими індексу щастя наведено у таблиці 2.

Корупція призводить до неможливості інвесторам працювати без «місцевого» прикриття. Її

прояв робить взаємини інвестора з урядовими чиновниками менш прозорими і більш дорогими через необхідність отримання експортних ліцензій або дозволів на організацію виробництва. У цьому випадку існування місцевого економічного партнера скорочує для інвестора транзакційні витрати. А до такої «співпраці» з місцевими корупційними «елітами» готові далеко не всі інвестори. Саме тому іноземні інвестиції йдуть повз Україну. Небезпека корупції полягає не тільки в прямих економічних втратах. Це і спотворення правил чесної ринкової гри між мільйонами економічних агентів, коли перемагають великі корпорації завдяки політичному лобізму, а доля малого та середнього бізнесу йдуть в тінь або закривають свою справу [6, с. 167–204].

Експерти різних країн з питань антикорупційної політики пропонують як індикатори рівня корупції використовувати крім рівня сприйняття корупції такі: світовий індекс «Економічна свобода»; обсяг хабарів, переданих підприємцями та домогосподарствами; контроль над виявами корупції; якість реагування на корупційні правопорушення; кількість давання хабарів протягом певного часу (як правило, за 12 місяців); кількість громадян, які готові дати хабар; ефективність правління; регуляторна діяльність; верховенство права; підзвітність; політична стабільність; політичні та громадянські права; якість життя суспільства [14, с. 85]. В даному контексті доцільно розглянути тінізацію економічних відносин, оскільки вона тісно пов'язана з корупцією та знижує рівень щастя у країні, зменшуючи добробут нації. Тіньова економіка виступає провідним фактором розвитку корупції, а корупція створює основу для розвитку тіньової економіки [20, с. 302]. Справа у тому, що вся діяльність суб'єктів тіньової економіки спрямована на отримання прибутку за рахунок обмеження інтересів будь-кого з «суб'єктів економічних відносин», що веде до зростання транзакційних витрат, таким

Таблиця 2

Порівняння країн за обсягом ВВП на душу населення, очікуваною тривалістю життя, соціальним розвитком, рівнем свободи та доброчинності

№	Країна	Складові індексу щастя				
		ВВП на душу населення, \$	Індекс очікуваної тривалості життя	Індекс соціального розвитку	Індекс свободи*	Індекс доброчинності**
1	Фінляндія	49845	81.7	89.56	100	40
2	Данія	60692	80.8	90.09	97	44
3	Норвегія	81695	82.3	90.95	100	45
4	Ісландія	74278	82.9	89.29	95	46
5	Нідерланди	53106	82.1	88.31	99	51
6	Україна	2963	72	66.97	62	29
7	Руанда	791	68.7	52.96	23	26
8	Танзанія	1134	65	52.69	52	34
9	Афганістан	544	64.5	38.60	26	30
10	Центрально-Африканська Республіка	430	52.8	28.05	9	26
11	Южний Судан	303	57.6	24.44	2	32
	Країна	186	191	149	208	139

* останнє дослідження було проведено в 2018 р. організацією Freedom House;

** останнє дослідження було проведено в 2017 р. організацією Charities Aid Formation, Gallup.

Джерело: розроблено авторами за даними [9; 10; 16; 17; 18; 19] за 2019 рік

чином призводить у результаті до зростання сукупних витрат суспільства. Найбільш поширеною формою діяльності такого роду, особливо характерною для організованих корупційних структур, є встановлення контролю над цінами на певній території. Здійснюється це створенням перешкод, що затримують або незначно модифікують дію сил конкуренції. Прикладом таких перешкод можуть служити, зокрема, адміністративні обмеження, прямий силовий вплив на конкурентів, змова. За допомогою необґрунтованого підвищення цін на реалізацію продукції можна регулювати ціноутворення за рахунок підвищення рівня оплати посередницьких, консалтингових, охоронних та інших послуг. Наслідком усього цього є перерозподіл доходів від сфери матеріального виробництва в сферу обігу, що руйнівно діє на ефективність виробництва. У цьому випадку тіньові відносини, хоча і забезпечують більш високий рівень успішності окремих соціальних груп і індивідумів, та одночасно вони є вкрай руйнівними для публічного інтересу, реалізація якого можлива тільки в умовах дотримання принципу соціальної справедливості, а тому безпосередньо знижують індекс щастя країни. Не менш небезпечні тіньові відносини і для самої державності, оскільки на відміну від конструктивних неформальних практик тіньовий стан публічних інститутів сприяє роз'єднанню суспільства та державної влади, відокремлюючи найбільш здатну і культурно оформлену частину населення від політики. Якщо ж говорити конкретно про владу, то її тінізація насамперед нівелює цінність законів, виступаючих основою соціальної впорядкованості. Поширення корупції, телефонного права і т.д. знищує головний соціальний елемент законодавства – соціальну справедливість, доводить суспільству необхідність вирішення соціальних конфліктів в тіньовий, а не в легальній формі. Інша деструктивна грань тіньових відносин – це їх латентність і, отже, неможливість громадського контролю та впливу на зміст тіньових алгоритмів владного управління. Простежуючи ці цілком закономірні тенденції державної інволюції, неважко припустити, що так звана тіньова держава і квазігромадське суспільство є глухим кутом суспільного розвитку, і виражають не процеси самоорганізації соціуму, а квінтесенцію його інституційної деструк-

ції. Проте тіньові відносини і корупція отримали вкрай широке поширення в політико-правовому секторі України. Корупція української економіки становить на сучасному етапі реальну загрозу національній безпеці країни. Вона «обслуговує» економічні та політичні інтереси певних впливових структур і ділових кіл в усіх сферах життя [15]. Разом з тим слід зауважити, що в Україні до теперішнього часу не ухвалено нової антикорупційної стратегії (остання антикорупційна стратегія була розроблена на 2014-2017 роки), яка б враховувала реалії сьогодення та мала на меті підвищення добробуту українського соціуму через мінімізацію корупційних ризиків та мінімізацію сприйняття корупції в суспільстві.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Корупція в сучасній Україні є великою загрозою для розвитку економіки та громадянського суспільства в цілому. Вона блокує розвиток «щасливої країни», заважає формуванню вільного демократичного громадянського суспільства в Україні. В сучасних реаліях українське суспільство не може відчувати себе щасливим в міжнародному розумінні цього слова, що зумовлене такими показниками як: по-перше очікуваної тривалості життя (72 роки за даними ВОЗ), яка залежить від стану сфери освіти, охорони здоров'я, довколишнього природного середовища і високим рівнем «екологічного сліду»; по-друге, бідністю населення, що проявляється в низькому рівні ВВП на душу населення; по-третє, обмеженням свободи, і політичної, і економічної. Важливу роль тут відіграє індекс сприйняття корупції, який тягне Україну за рівнем розвитку до країн-аутсайдерів. Корупція заважає Україні реалізувати свій соціально-економічний потенціал, ефективно розподіляти кошти для досягнення суспільної мети – добробуту нації. Тому для підвищення рівня щастя першочерговою є потреба вирішенні питання мінімізації корупції, підвищення рівня сприйняття соціумом корупційних проявів. А це, у свою чергу, вимагає від держави ухвали нової антикорупційної стратегії «мінімум на 5 років» [цит. за 14, с. 86]. Перспективами подальших досліджень виступає аналіз економіки України за іншими світовими індексами розвитку та реалізації дієвого механізму антикорупційної політики на шляху забезпечення щастя українського соціуму.

Список літератури:

1. Happy Planet Index 2019. URL: <http://happyplanetindex.org/> (дата звернення: 25.04.2020).
2. Макстон Г., Рандерс Й. У пошуках добробуту. Керування економічним розвитком для зменшення безробіття, нерівності та змін клімату. Київ : Пабулум, 2017. 320 с.
3. Седлачек Т. Економіка добра і зла. Слідами людських пошуків: від Гільгамеша до фінансової кризи [Текст]; переклад з чес. Тетяни Окопної. Львів : Видавництво Старого Лева, 2017. 520 с.
4. Фрідман Д. Механізм свободи. Анархія вільного ринку / пер. з англ. Ірина Гнатковська. Київ : Наш Формат, 2019. 328 с.
5. Mauro, Paolo. The Persistence of Corruption and Slow Economic Growth. Washington DC: International Monetary Fund. Working Paper No. 02/213. 2002. 23 p.
6. Невмержицький Є.В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії : Монографія. Київ : КНТ, 2008. 368 с.
7. Кушнар'єв І.В. Політична корупція: порівняльно-політологічна концептуалізація : монографія. Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ : Юридична думка, 2018. 406 с.
8. Валле В. Корупція: роздуми після Майдану. Київ : Дух і Літера, 2016. 280 с.
9. World Happiness Report 2019. URL: <https://worldhappiness.report/ed/2019/>
10. Corruption Perception Index 2019. URL: <https://www.transparency.org/cpi2019/results> (дата звернення: 25.04.2020).
11. Куц О. Три сорти корупції в Україні: Як вони душать державу. URL: <https://ua.112.ua/mnenie/try-sorty-koruptsii-v-ukraini-yak-vony-dushat-derzhavu-494738.htm> (дата звернення: 25.04.2020).

12. Tanzi, Vito and Davoodi, Hamid R., *Corruption, Growth, and Public Finances* (November 2000). IMF Working Paper, 2000. URL: <https://ssrn.com/abstract=880260> (дата звернення: 25.04.2020).
13. Дослідження тіньової економіки в Україні. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=b2fe7b9f-4e8a-487f-b3f7-ecd29c1c79c6&title=DoslidzhenniaTinivoiEkonomikiVUkraini-MaizheChvertVvpAbo846-MlrdGrivenPerebuvaVTini> (дата звернення: 25.04.2020).
14. Упровадження інноваційних технологій супроводу реформ і державна антикорупційна політика України. Інституціоналізація публічного управління в Україні. Науково-аналітична доповідь. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія «Державне управління»*. 2019. № 2(93).
15. Мазур І.І. Детинізація економіки в контексті глобалізації. *Вісник КНУ ім. Шевченка. Економіка*. 2009. № 73. С. 30–32.
16. Freedom in the World 2018. URL: <http://www.freedomhouse.org/> (дата звернення: 25.04.2020).
17. Life Expectancy Index 2019. URL: <http://hdr.undp.org/> (дата звернення: 25.04.2020).
18. The Social Progress Index 2019. URL: <http://www.socialprogressindex.com/> (дата звернення: 25.04.2020).
19. The World Giving Index 2017. URL: <http://www.cafonline.org/> (дата звернення: 25.04.2020).
20. Фоміна М.В., Приходько В.В., Каптуренко М.Г. та ін Корупція і тіньова економіка: політекономічний аспект : монографія; кер. авт. колективу і наук. ред. М.В. Фоміна. Донецьк : ДонНУЕТ, 2012. 333 с.

References:

1. Happy Planet Index 2019. Retrieved from: <http://happyplanetindex.org/> (accessed 25 April 2020).
2. Maxton, Graeme; Randers, Jorgen (2017). *U poshukakh dobrobutu. Keruvannya ekonomichnym rozvytkom dlja zmeshennja bezrobittja, nerivnosti ta zmin klimatu* [Reinventing Prosperity: Managing Economic Growth to Reduce Unemployment, Inequality and Climate Change]. Kyiv: Pabulum. (in Ukrainian)
3. Sedlachek, Tomash (2017). *Ekonomika dobra i zila. Slidamy ljudsjkykh poshukiv: vid Ghilghamesha do finansovoi kryzy* [Economics of Good and Evil: The Quest for Economic Meaning from Gilgamesh to Wall Street]. Lviv: Vydavnytvo Starogho Leva. (in Ukrainian)
4. Friedman, David (2019). *Mekhanizm svobody. Anarkhija vilnogho rynku* [The Machinery of Freedom. Free market anarchy]. Kyiv: Nash Format. (in Ukrainian)
5. Mauro, Paolo (2002). *The Persistence of Corruption and Slow Economic Growth*. Washington DC: International Monetary Fund. Working Paper № 02/213. 23 pp.
6. Nevmerzhyckyj, Je.V. (2008). *Korupcija v Ukrajinі: prychny, naslidky, mekhanizmy protydiji* [Corruption in Ukraine: causes, consequences, mechanisms of counteraction]. Kyiv: KNT. (in Ukrainian)
7. Kushnarjov, I.V. (2018). *Politychna korupcija: porivnjaljno-politologichna konceptualizacija* [Political Corruption: Comparative Political Conceptualization]. Kyiv: Jurydychna dumka. (in Ukrainian)
8. Vallje, Vira (2016). *Korupcija: rozdumy pislja Majdanu* [Corruption: Reflections After the Maidan]. Kyiv: Dukh i Litera. (in Ukrainian)
9. World Happiness Report 2019. Retrieved from: <https://worldhappiness.report/ed/2019/> (accessed 25 April 2020).
10. Corruption Perception Index 2019. Retrieved from: <https://www.transparency.org/cpi2019/results> (accessed 25 April 2020).
11. Kushh O. *Try sorty korupciji v Ukrajinі: Jak vony dushatj derzhavu* [Three Types of Corruption in Ukraine: How They Suppress the State]. Retrieved from: <https://ua.112.ua/mnenie/try-sorty-koruptsii-v-ukraini-yak-vony-dushat-derzhavu-494738.htm> (accessed 25 April 2020). (in Ukrainian)
12. Tanzi, Vito and Davoodi, Hamid R., *Corruption, Growth, and Public Finances* (November 2000). IMF Working Paper, 2000. Retrieved from: <https://ssrn.com/abstract=880260> (accessed 25 April 2020).
13. *Doslidzhennja tinjovoi ekonomiky v Ukrajinі*. Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torghivli ta siljskogho ghospodarstva Ukrajinі [Research on the shadow economy in Ukraine. Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine]. Retrieved from: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=b2fe7b9f-4e8a-487f-b3f7-ecd29c1c79c6&title=DoslidzhenniaTinivoiEkonomikiVUkraini-MaizheChvertVvpAbo846-MlrdGrivenPerebuvaVTini> (accessed 25 April 2020).
14. Упровадження інноваційних технологій супроводу реформ і державна антикорупційна політика України. Інституціоналізація публічного управління в Україні. Науково-аналітична доповідь [Introduction of innovative technologies of support of reforms and state anti-corruption policy of Ukraine. Institutionalization of public administration in Ukraine. Scientific and analytical report]. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія «Державне управління»*, 2019, no. 2(93). (in Ukrainian)
15. Mazur, I.I. (2009). Detinizacija ekonomiky v konteksti ghlobalizaciji. [Shadowing the economy in the context of globalization]. *Вісник КНУ ім. Шевченка. Економіка*, no. 73, pp. 30–32. (in Ukrainian)
16. Freedom in the World 2018. Retrieved from: <http://www.freedomhouse.org/> (accessed 25 April 2020).
17. Life Expectancy Index 2019. Retrieved from: <http://hdr.undp.org/>
18. The Social Progress Index 2019. Retrieved from: <http://www.socialprogressindex.com/> (accessed 25 April 2020).
19. The World Giving Index 2017. Retrieved from: <http://www.cafonline.org/> (accessed 25 April 2020).
20. Fomina, M.V., Prykhodjko, V.V., & Kapturenko, M.Gh. (2012). *Korupcija i tinjova ekonomika: politekonomichnyj aspekt* [Corruption and the shadow economy: political economy dimension]. Donecjk: DonNUET. (in Ukrainian)